

ОТНОВО ЗА АВТОНОМИЯТА НА МАКЕДОНИЯ СПОРЕД ВИЖДАНИЯТА НА РЪКОВОДИТЕЛИТЕ НА ВМОРО Д-Р ХРИСТО ТАТАРЧЕВ, ТОДОР АЛЕКСАНДРОВ И ИВАН МИХАЙЛОВ

Въпросът за автономията на Македония се поставя отново и отново и то без да се познават основните документи на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО), а се правят само логически построения въз основата на дочуто и недоразбрано. Такива гласове се чуват както от Македония, така и от България. Откъм Скопие автономията се приема и тълкува като някаква небългарска идея, а като стъпка на ВМОРО и изобщо на македонците към създаването на независима и самостоятелна македонска държава. В своите изказвания самите водачи на ВМОРО са категорични – това е българска идея, на самата ВМОРО и нейните водачи и на българското население в Македония и Одринско, която е етап към обединението на целия български народ в една държава.

При неуспех, се е смятало да се осъществи автономията, така както за нея се намеква в Берлинския договор и от Македония и Одринско да се образува една автономна област, както остров Крит и Източна Румелия след Руско-Турската война (1877-1878) отново с решение на Берлинския конгрес, и отново както със Съединението на Княжество България с Източна Румелия (1885) да се обедини отново народа ни в една държава. Съединението беше осъществено, но не и обединението, което първоначално беше в плана на ръководения от Захари Стоянов Български таен централен революционен комитет в Пловдив, в който влизаха и бяха негови дейни членове Гьорче Петров, д-р Христо Татарчев, Пере Тошев, Андрей Ляпчев, Димитър Ризов, д-р Никола Генадиев и т.н., и т.н. Първи от македоно-одринските революционери, които формулират тази идея и я приемат в устава си са дейците на Върховния македоно-одрински комитет (ВМОК), които я включват като самостоятелен член в Решенията на Първия си учредителен конгрес през март 1895 г. в София, под ръководството на Трайко Китанчев от Ресен. Т.е. първи върховистите, като български патриоти приемат и налагат идеята за автономията, а следващата 1896 г., през пролетта в Солун, когато е проведен Първият учредителен конгрес на Българските македоно-одрински революционни комитети (БМОК), вътрешните също като български патриоти приемат и формулират идеята за автономия в устава си, вземайки я непроменена от статутите на Върховния комитет.

В личния архив на инж. Христо Станишев, от Кукуш, председател на Върховния комитет, се пази запис на един негов разговор с Андре Шеридам. Французинът дословно му казва: „Вие българите един път ни излъгахте с автономията, като обединихте Южна със Северна България. Мислите ли, че отново ще успеете с този номер?!“ Да допълня с един всеизвестен факт – сърби и гърци бяха винаги против ВМОРО и против идеята за автономия, тъй като те бяха наясно че болшинството на населението в Македония и Одринско е българско и ако подкрепят борбата за автономия, означава да подкрепят борбата за обединение на българите.

Нашите революционери говореха за автономия на Македония и Одринско, когато тези български територии бяха в рамките на Турската империя, но когато бяха разделени между четири държави борбата за автономия се преобразува в борба за независима, но отделна и то като втора българска

държава, за да се запази в нея българското население с неговите институции. Това съвсем не значи, че тези водачи на Вътрешната организация са предатели. Просто идеята за автономията еволюира в идеята за независима Македония и Тракия. Тази истина се крие в запазените, а така и в някои от публикуваните документи. Но те трябва да бъдат прочетени, за да се разбере истината.

Тук отново ще Ви припомня и повтора някои важни момент от възникването на ВМОРО и възприемането на идеята за автономията на Македония и Одринско и преобразуването ѝ в идея за независима държава.

На 23 октомври 1893 г. в Солун шестима български интелектуалци създават Македонската революционна организация, която по-късно ще приеме последователно названията Български македоно-одрински революционни комитети (1896), Тайна македоно-одринска революционна организация (1902), Вътрешна македоно-одринска революционна организация (1905), Вътрешна македонска революционна организация и Вътрешна тракийска революционна организация (1919). Учредителите на организацията са д-р Христо Татарчев от Ресен, Дамян Груев от с. Смилево, Битолско, Иван Хаджиниколов от Кукуш, Петър Попарсов от с. Богомила, Велешко, Андон Димитров от с. Айватово, Солунско и Христо Батанджиев от с. Гумендже, Ениджевардарско. Шестимата заседавали на няколко пъти, но след продължителни обсъждания каква да бъде целта на организацията, по думите на д-р Татарчев, отхвърлили гледището „прямо присъединение на Македония с България“, защото виждали, че „туй ще срещне големи мъчнотии поради противодействието на великите сили и аспирациите на съседните малки държави и Турция“. Накрая шестимата възприели принципа за „автономия на Македония с предимство на българския елемент“, който ще влезе, както в устава на организацията, тъй и във всичките ѝ програмни документи. Тази революционна организация не е нещо ново в историята на българския народ. Тя е продължение на съществуващия преди Руско-турската освободителна война (1877-1878 г.), Български революционен централен комитет, ръководен от Любен Каравелов, Васил Левски и Христо Ботев, но вече при нови и променени условия.

Основната задача, която си поставяла организацията е борбата срещу чуждия поробител за извоюване на политически права за Македония, гарантирани от Берлинския договор с чл. 23. При решаването на тази задача се формират идеологията и тактиката на ВМОРО, като наред с това се изграждала и гъста мрежа от революционни комитети. Прокламираната борба за извоюване на автономия на Македония и Одринско всъщност представлява тактическо прикритие за ВМОРО, докато крайната цел е освобождението на поробените български земи и обединението на разпокъсаните части на Отечеството в една държава. Тя е създадена, както подчертават нейните първи ръководители, и за да се даде организиран отпор срещу активизирането на чуждите пропаганди в Македония - сръбската и гръцката.

Още при създаването на Вътрешната организация, нейните учредители застават на становището, че ще се борят за „придобиване пълна политическа автономия на Македония и Одринско“, като член на организацията можел да бъде „всеки българин, без разлика на пол, който не е компрометиран с нищо нечестно и безхарактерно пред обществото и който обещава да бъде полезен на революционното освободително дело“. Тази формулировка влиза в член 1 от първия ни известен устав на Българските македоно-одрински революционни комитети от 1896 г. От 1896 г. Одринско влиза също в революционната

територия на организацията, което е посочено и в устава. В спомените си Гьорче Петров разказва, че на Първия Солунски общ конгрес от 1896 г., по тази формулировка не е дискутирано, тъй като тя е взета наготово от Решенията на Първия македонски конгрес от март 1895 г., проведен в София. (Гьорче има предвид Учредителния конгрес на Върховния македоно-одрински комитет.) Целта на организацията остава непроменена през целия период на съществуването ѝ, като известни промени претърпяват формулировките не за целта, а по въпроса за членската маса, за да могат да се включат в нея и представителите на другите, освен българската, поробени народности. От 1902 г. започват да се употребяват регионалните термини – македонци и одринци, както и християни. Но определено трябва да подчертаем, че българският характер на организацията остава непроменен до ликвидирането ѝ през 1934 г. От 1905 г. отпадат и термините за регионалната принадлежност, а вече се говори за “всеки живущ в Европейска Турция, без разлика на пол, народност, вяра и убеждения”. След Първата световна война в програмните документи на Вътрешната организация ще започне да се споменава като цел на организацията и създаването на независима македонска държава. Тогава вече започва да се пробива път един нов термин, неизползван в предния период – Целокупна Македония. Това се налага по следната причина. След Ньойския договор (1919 г.) Македония е разпокъсана на четири дяла – най-голямата част Егейска Македония е заграбена от Гърция; втората по големина територия - Вардарска Македония е заграбена от Сърбо-Хърватско-Словенското кралство (по-късно то ще започне да се нарича Югославия); известни райони остават в Албания, а единствено свободна е Пиринска Македония, която остава в България. А Одринският революционен окръг е също разделен на два дяла – Източна Тракия, която остава в Турция и Западна Тракия, заедно с Беломорието са присъединени към Гърция. Това на практика означава, че автономията не може да бъде осъществена. За това Т. Александров и по-късно Иван Михайлов отстояват идеята за независима македонска държава, която да се създаде след като се откъснат географските ѝ части от четирите държави. По техните думи, това е само начинът, чрез който ще се запази българското население от денационализацията, на което е подложено от сръбска и гръцка страна. Но независимо от това в приетия през 1925 г. нов устав на ВМРО, разработен още от Тодор Александров преди самата му смърт на 31 август 1924 г. в чл. 1 се казва: „Вътрешната македонска революционна организация има цел да обедини разделена Македония в нейните географски граници и да извоюва пълна политическа автономия(самоуправление) за нея.“ Този член е непроменен и при новия устав, който е приет на Общия конгрес на ВМРО през 1928 г., когато начело на организацията изпъква Иван Михайлов. Както виждане, макар и да се говори в някои документи на организацията за независима Македония, автономията се използва в основните програмни документи като принцип, но и за да се запази традицията и приемствеността от времето на първите ръководители на Вътрешната организация. Същевременно пред чуждия свят Тодор Александров, Иван Михайлов и останалите техни съратници от организацията продължават да се наричат автономисти. За да стане ясен на читателите периодът след убийството на Т. Александров ще посоча по този повод едно красноречиво изявление на Иван Михайлов. През декември 1934 г. в Цариград, където Михайлов се намира като политически емигрант, заявява пред кореспондента на Американската агенция

„Юнайтед Прес“: „Ние искаме да установим една напълно независима Македония, която се простира от албанската граница до река Места на изток, от Шар планина на север до близо 40-тия градус ширина на юг. Това ще включи доста голяма територия не само от Югославия, но също така Гърция ще загуби част от тракийския си бряг, включително Солун и Кавала. Докато за България тя ще трябва да отстъпи част от нейната западна територия на македонската държава.“ И сега, както и по-късно, както и през целия си живот, Ив. Михайлов, който е приемник и продължител на делото на Гоце Делчев, Даме Груев и Тодор Александров, стои на позицията за запазване и отстояване на българския характер и език на населението в Македония, подложено на насилствено отродяване във Вардарския и Егейския ѝ дялове. Тези идеи Михайлов доразвива, като се аргументира изключително подробно в книгата си „По трънливия път на македонското освободително дело“ (1939 г.). Тук той отделя значително място на принципа за автономията на Македония и отношението на официална България към него през различните години, както и еволюцията в официалната българска политика. Той не смята, че този принцип е бил в противоречие с мечтата на всеки български патриот - обединението на българските земи. По този повод Михайлов подчертава, че „нито един македонски водач-българин не е бил по начало против идеята за обединението на българския народ. Всички ръководители на ВМРО са смятали тая идея двойно скъпа - и като идея на българската нация, и като велик принцип, издигнат след Френската революция за знаме и жизнена необходимост на всеки събуден народ. Нито един измежду най-отговорните хора на организацията не е считал за империализъм българското национално обединение. Те много не се поддадоха на купешки и звучни фрази. В същото време обаче те отлично разбираха, че политическият път на македонското движение трябва да води към автономия, бидейки налице цял комплекс от елементи, очевидно затрудняващи българското национално обединение.“ Какво по-ясно и по-точно да се каже по въпроса за автономията и за независимостта на Македония. Те определено са два етапа в борбата на Вътрешната организация за постигането на декларираните ѝ български цели. Всякакви други напъни и фалшификации от страна на околновардарските манипулатори са чиста проба лъжа, която се опровергава от запазената и публикувана документация и от мемоарите на нашите революционери. Тези си виждания Ив. Михайлов подробно разработва и в книгите си „Македония – Швейцария на балканите“ и „Сталин и македонския въпрос“.

В Централния държавен архив се съхранява едно изключително важно изказване на члена на ЦК на ВМРО Тодор Александров от юли 1919 г. относно идеята за автономия на Македония. Става дума за едно негово писмо до известния деец на македонското революционно и легално движение Владимир Карамфилов, съхранявано в личния архив на Т. Александров. Това, което знаехме от спомените на дейците на Вътрешната организация този път беше потвърдено и документално. В навечерието на Ньойския мирен договор (1919 г.) Т. Александров все още се надява на справедливо разрешаване на македонския въпрос, което личи от това негово писмо.

Там той пише за програмата на ВМОРО и за нейните цели и тактически замисли, като подчертава, че автономията на Македония е разбрана само като етап в борбата на организацията за обединение на българския народ и от основателите, и от всичките дейци на организацията. Тук той не цитира

писаните устава, правилници и програми, а се опира на неофициалните виждания на ръководителите на организацията. В писмото са показани и позициите на ВМОРО, на Изпълнителния комитет на македонските братства, на Временното представителство на обединената бивша ВМРО и на българското правителство във връзка с поставянето на българския национален въпрос на Парижката мирна конференция. Прави впечатление силната вяра на Т. Александров, че българският национален въпрос ще бъде решен правилно. Вероятно на читателите ще забележат и крайното негативно отношение, което Александров има към дейците на Временното представителство Димо Хаджидимов, Михаил Герджиков и Гьорче Петров. Но както ще се види през следващите години борбата на идеи между различните течения в македонското движение ще прерасне и в братоубийствено кръвопролитие. Т. Александров в текста споменава и за в. „Лист за македонската емиграция. Орган на Изпълнителния комитет на македонските братства в България“, от който излизат само 5 броя (от 2 юли до 14 септември 1919 г.) и за редактирания от Димо Хаджидимов орган на Временното представителство на Обединената бивша ВМОРО в. „Бюлетин“, от който през 1919 г. излизат 10 броя.

По своята стойност този документ, заедно с думите на д-р Хр. Татарчев и изявлението на Ив. Михайлов пред кореспондента на Американската агенция „Юнайтед Прес“ през декември 1934 г. държи първо място сред всичката документация, показваща борбата за автономията на Македония в истинския ѝ смисъл, т.е. като етап към обединение на българските земи.

Цочо В. Билярски

ПРИЛОЖЕНИЯ:

№ 1 Из Първият Централен комитет на ВМРО. Спомени на д-р Христо Татарчев 1917г..

На 23 октомври 1893 год. става първата среща на тоя по-широк кръг хора в стаята на книжарина Иван Хаџжи Николов в ул. Челеби-бакал. Присъствувахме аз, Груев, Поп Арсов, Хаджи Николов, Андон Димитров (учител в гимназията по турски език, чини ми се род. от с. Айватово), Христо Бостанджиев (от Гумендже, тогава учител в първоначалното училище, сетне секретар в митрополията; той загина заедно с архимандрита Евлогия в 1913, хвърлен от гърците в морето. Само тези шестима се бяхме събрали. Тук вече се размениха мисли върху бъдещата политическа работа, която всеки един от нас ще се старее да влияе върху други лица и да ги привлича за същата идея, да се подготви една организирана обществена дейност. Групата се конституира на тези начала като дружество, без писмен протокол и без да се избират ръководители, сир. председател и пр.

В тая среща не се установи никаква формалност – клетва или подобно нещо, за да се смятат членовете лично обвързани да действуват за делото. Разделихме се обаче с увереност, че ни предстои сериозна и тежка задача. Задължихме се взаимно да действуваме пред наши познати и всеки един от нас гледаше при сгоден момент да използва пребиванието на учители, еснафи, свещеници и търговци в Солун, дошли от провинцията, и да агитира пред тях за идеята. Така се мина до края на 1893 год. [в оригинала грешно е написано „1903“] В началото

на 1894 год. [в оригинала грешно е написано „1904“] през празниците пак казаните шестима души се събрахме преди Богоявление в стаята на Андон Димитров (срещу къщата сега на братя Дамянови, бившия български пансион), за да турим вече началото на една революционна организация. Разисква се на дълго върху целта на организацията и по-сетне се спряхме върху автономията на Македония с предимство на българския елемент. Не можехме да възприемем гледището „прямо присъединение на Македония с България“, защото виждахме, че туй ще срещне големи мъчнотии поради противодействието на великите сили и аспирациите на съседните малки държави и Турция. Минаваше ни през ума, че една автономна Македония сетне би могла по-лесно да се съедини с България, а в краен случай, ако това не се постигне, че ще може да послужи за обединително звено на една федерация на балканските народи. Одринско, до колкото си припомням, първоначално не влизаше в нашата програма, и мисля, че по-сетне се замисли да се включи и тая област към автономна Македония. Като се установихме върху целта на нашата организация, в същата среща се заловихме да изработим устава на организацията. Имахме на ръка един том на „Записките“ на Захария Стоянов и от тях взехме за образец устава на „Българския революционен комитет“. Натоварихме Поп Арсов въз основа на тоя устав да изработи проект за нашия устав. В същото заседание на дълго се разисква, какво да бъде названието на революционната организация и на комитета. Тоя въпрос ни отне доста време и най-сетне, доколкото помня, усвоихме да се наричат: „Македонска революционна организация“, а комитетът – „Централен македонски революционен комитет“, а съкратен „Ц.М.Р.К.“. В други срещи уставът окончателно се прие все от същия състав на шестимата. Тогава вече се конституира съгласно с приетия устав първият Централен комитет, като избраха мене за председател, а Дамян Груев за секретар и касиер. След това нече се почна практическото организиране на революцията, което тръгна много бърже.

Публ. в I. В Македония и Одринско. Спомени на Михаил Герджиков. II. Първият Централен комитет на ВМРО. Спомени на д-р Христо Татарчев. Материяли за историята на македонското освободително движение. Кн. IX. Съобщава Л. Милетич. С., 1928, с. 101-103.

№ 2 Писмо от Т. Александров до председателя на Прилепското благотворително братство в София Владимир Карамфилов

София, 6 юли 1919 г.

Вашият апел не съм чел, защото аз си дадох вече оставката от делегатството в събора на братствата, понеже като един от представителите на Вътрешната организация имам достатъчно работа вътре, където е силата на организацията, за да не губя време и с работите на емиграцията, с които почти никога досега много не съм се занимавал.

Много съжалявам, че и интелigentни хора като тебе, които познават положението вътре, не са добре осведомени върху „различията“ между мафиотите Хаджидимов, Герджиков и фамозния Георче, от една страна, и Изпълнителния комитет на македонските братства – от друга. Съжалявам също, че не мога да намина там, за да научиш подробно самата истина.

Ако ти би можал да дойдеш за 1 ден макар, добре ще сториш. Тия дни ще получиш и втора брошура, както и 1 екземпляр "Лист за македонската емиграция", които до голяма степен ще те ориентират.

Но ето ти и кратък отговор на писмото ти:

1. Вътрешната М.-О. Р. Организация никога не е поставяла в своя устав "самостоятелна (автономна)" Македония, както пишеш. В нейния устав бе поставена целта: автономия на Македония, и то като етап. Така се разбира тая цел не само от основателите на организацията, но и почти от сички техни другари и заместници, от цялата македонска интелигенция и от цялото македонско организирано население. (Агитациите на шепа хора анархисти и социалисти около Сандански – сички родом от България – в противна на тая смисъл не само не се одобряваха от населението вътре, но и не се разбираха даже.)

Въпросът за независима Македония се повдигна сега и от нас и от Изпълнителния комитет на Македонските братства, защото при променените сега условия не може да се иска автономия: има опасност да дадат тая автономия под сръбски (югославянски) или гръцки протекторат.

2. Нито ние – представителите на организацията, нито Изпълнителния комитет нито правителството сме били безусловно за присъединение или против независима Македония, обаче сички сме търсили неатакуемо искание от принципите на Уилсона, въз основа на които щеше да се реди светът, едно, и второ, да се запази моралното единство на нацията, което е по-важно в сегашния момент даже от една временна свобода: чрез морално единство рано или късно ще се получи народното обединение – с тая война не се свършва историята и изглежда, че новите войни не ще закъснеят много, а еднаж разклатено моралното единство и създадена пропаст между българите от една област срещу ония от друга, и да се освободим, има опасност по вътрешни причини да бъдем бити и поробени по части.

3. Директивата от събора на братствата след дълги обмислювания и преценки е:

I. Неделимост, цялост на Македония и

II. Присъединяване към България. Разбира се от само себе защо на първо място се туря целостта.

4. Правителството на Малинов още първите седмици след погрома заяви на съглашенските представители, че въз основа принципите на Уилсона би трябвало Македония, дето болшинството на населението е българско, да бъде дадена на България, ако обаче ще се правят отстъпления от тия принципи и не може да стане това, българското правителство е съгласно да се създаде от Македония независима държава под протектората на великите сили. Това заявление е направено преди Георчевци да имаха смелостта да се яват на сцената. Нещо повече, близки до правителството хора заявиха на тия съглашенски военни представители, че ако за да се осъществи независимостта на Македония, е нужно България да върне получената част от Македония през 1913 г., тя е готова и това да стори.

5. Не е вярно, че емиграцията от автономистите искала автономия, а не присъединение. Тъкмо противното е вярно, защото сички схващат, че автономията носи неизвестни и нови борби. От това се плашат и чужденците, което личи от многото статии във вестниците им. Сички възприемаме автономията или по-право създаване независима Македония като по-малко зло

пред невъзможността да се обединим сега. Само теснякът болшевик Хаджидимов, анархистът – лентяй Герджиков, шмекерът – велзевул Георче и изменниците и в миналото и сега на българския народ санданисти говорят и агитират, че трябва да се иска автономия на Македония, защото тя е отделна икономическа и географическа единица с отделен “македонски народ”, със своя история от столетия и за да не плащали дълговете на България, а някои от тях се заканват така: “ако по чудо бъде дадена цяла Македония на България, ние ще се борим с оръжие в ръка, за да не позволим това обединение”.

6. Българското население в Македония е още по-единодушно за обединен[ието] с България, ако може да стане то. По това има трогателни сцени в цяла Македония...

7. Българската емиграция в Америка, Швейцария и др. Също така е единогодушна.

8. С мафията Георче – Хаджидимов – Герджиков са само 2 братства от по 50–60 члена в София и в 7–8 града в България по 20–80 души най-много, и то повече бившите санданисти – младотурски оръдия и неосведомени лица. Те секи ден губят почва под краката.

9. В Македония ние по-добре знаем що иска българското население от секи друг, защото връзките ни с там са големи. Що се отнася до борбата с Георчевци в Македония, от която Вие тъй много се плашите, тя е не лесна или почти няма да има такава борба, защото, ако, не дай Боже, Македония остане под робство, сички “борци – автономисти” сега ще се скрият в миши дупки, както направиха (1906–1918 год.) и знае се кой ще продължи борбата, а ако се получи свобода, независимост на Македония, населението вътре познава добре своите безкористни и смели водители, научи през борбите и злоупотребителите и малодушните, та първите години поне няма по никой начин да се излъже.

Сърдечни поздравии Т. Александров

Р. С. Като искате споразумение с “Георчевци”, губите време напразно – биете вода в хаван, защото това е абсолютно невъзможно: те са непримирими по много причини, които не мога да ти изброя. Чети бюлетините им и ще узнаеш непримиримостта, а истинските причини ще ти кажа при случай.

Същият

Р. С. Добре е по-скоро да избере братството Ви 2 делегата за събора на братствата тук – може да си изберете ти и Благов напр[имер] и да идвате на 1 неделен ден тук, когато има заседание съборът, за да изучавате направо положението тук, “различията” и новините и да държите в течение и членовете на братството.

Същият.

Публ. в Т. Александров, Непубликувани спомени, документи и материали. Съст. Ц. Билярски. С., 2002, с. 283-286 и в Т. Александров, Се за Македонија. Документи (1919-1924). Избор, предговор и редакция проф. д-р Зоран Тодоровски. Скопје, 2005, с. 448-455.

№ 3 “Юнайтед Прес” интервюира Иван Михайлов Македонският революционен лидер изнася принципите на ВМРО.

Цариград, декември 1934 г.

Македонците се борят за напълно независима Македония. При какъв случай ВМРО може да сложи оръжието си и да води легална борба. Със сигурност за една решителна победа македонците ще продължат бодро борбата си за независимост.

Специалният кореспондент за Балканите на "Юнайтед Прес" г. Фердинанд С. М. Джан, е имал среща с Иван Михайлов в Цариград, разговора от която предава в специално изложение до всички редактори на вестниците в Америка, членове на агенцията "Юнайтед Прес", за да имат сведения върху борбата, която води Македония за своята свобода. Между другото кореспондентът пише следното:

"Иван Михайлов, мощният и страшен лидер на Македонския комитет на ВМРО след като премина по един драматичен начин турската граница, придружен от жена си, даде едно извънредно интервю пред "Юнайтед Прес":

- Когато през 1919 година – каза той – във времето на Ньойския договор, целият свят беше срещу македонците, последните не изгубиха вяра в тяхната правдива кауза. Случаят че аз се намирам сега навън, не прави нито най-малка разлика. Македонците продължават своята борба неуталожимо. Недейте смята – каза той засмяно – че ние изминахме цялото разстояние от София пеш. Ние пътувахме с влакове и автомобили. Само последният ден ние трябваше да пътуваме пеш 20 часа.

Действително и двамата – Михайлов и неговата черноока жена, която разговаряше весело с приятели, не показваха никакъв външен признак на умора, след техния ужасен поход през безпътни планини. Бяха в дома на Ачков, бивш депутат и политически емигрант, също от България.

- Ние – продължи той – сме виждали по-лошо. Преодолявали сме и други преследвания, освен сегашните в България. Не си ли спомняте, че хиляди от нашите последователи са избити в Югославия, че там седем села бяха опожарени и че 2000 души комити бяха изведнъж поставени в концентрационни лагери? Омаломощи ли се тогава нашата активност? Съвсем не. Няма никакво значение къде лидерите могат да бъдат. От 1924 година, когато аз бях избран за член на тричленния комитет, след убийството на нашия незабравим лидер Тодор Александров, аз съм бил инкогнито в Швейцария, Франция, Германия, Турция и Италия без да се спре нашата работа."

На забележката на кореспондента, че сегашното му положение в Турция е различно от онова, ако на него му беше дадено официално право да влезе, Михайлов, чиято екстрадация бе искана еднакво от България и Югославия и която и в двата случая беше отказана от Турция, отговори:

- Напълно вярно. Обаче ние не ще стоим тук. Ние още не сме направили официална апликация, за да отидем в друга страна и аз вярвам, че турското правителство ще ми даде едно "лесе-пасе" за друга страна.

Запитан относно важността на членството на Организацията, Михайлов каза, че всички македонци, повече от 2 милиона, симпатизират на комитите. В случай на нужда, той каза, че може да се изкара една армия от около 100 хиляди души, в която ще вземат участие дори жени и младежи. За да илюстрира важността на комитите в България, Михайлов забеляза, че там само 14 хиляди пушки са били секвестрирани от агентите на българското правителство.

Говорейки за целите на движението революционният лидер каза:

- Ние искаме да установим една напълно независима Македония, която се простира от албанската граница до река Места на изток, от Шар планина на север до близо 40-тия градус ширина на юг. Това ще включи доста голяма

територия не само от Югославия, но също така Гърция ще загуби част от тракийския си бряг, включително Солун и Кавала. Докато за България тя ще трябва да отстъпи част от нейната западна територия на македонската държава.

Когато кореспондента на "Юнайтед Прес" изказа мнението си, че тази област, която е поставена "под правото на национално самоопределение" би включило доста чужд неоспорван елемент, особено гърци, Михайлов бе искрен да признае факта, обаче той поддържаше, че тези граници на Македония са оправдани от икономическите интереси и че националните малцинства ще получат много добро третиране.

- Обаче няма ли някой възможен компромис – запита кореспондентът – за да се избегне проливането на кръв. Какво би било становището на комитите, ако Югославия и Гърция дадат културна автономия на техните македонски малцинства?

- Нашата официална програма – отговори революционният лидер – предвижда в такъв случай спиране на революционната активност и ние тогава ще се върнем на легалните методи, за да постигнем целта, която ще продължава да бъде пълна независимост на Македония. Обаче, въпреки всичко, внушението, което вие давате е една химера. Не си ли спомняте, че Степан Радич, хърватският лидер беше стрелян и убит като бясно куче в Белградския парламент, защото той препоръча трансформирането на Югославия в една федерация, в която и хървати и македонци трябваше да притежават една широка автономия? Няколко месеци преди неговата трагична смърт, той беше отправил един апел до света чрез "Юнайтед Прес". Господарите на Югославия знаят много добре, че изкуствената структура на тяхната страна, ще се раздробява на парчета веднага щом се скъсат централистичните връзки.

Михайлов обвини Югославия, че е употребявала отровна пропаганда, за да подкопава българския патриотизъм относно Македония. Това е било търпяно, или активно прокарвано от сегашните господари на България.

- Ние имаме сигурни доказателства – продължи той – че Коста Тодоров, с когото правителството на Георгиев² поддържа интимни връзки, е в същност агент на служба на Белград.

Запитан за неговото мнение относно панславянското разрешение на проблема, известно като една федерация на всички славянски балкански нации, в които и Македония ще намери своето място, Михайлов, махайки ръка, отговори:

- Ние познаваме този недорастък на интелигенцията. То е от сто години още. Милитаристите в Белград измислиха това, за да поставят капан за нас.

Запитан какво мисли за стабилността на режима на Кимон³ Георгиев, революционният лидер отговори с една енигматична усмивка:

- Аз излагам пред вас фактите и не желая да навлизам в полето на пророчеството.

Накрай, преди да се разделим с революционният лидер, той ми каза:

- На Балканите не ще има нито спокойствие, нито мир, докато не се разреши македонският въпрос. Двата милиона македонци не ще бъдат задоволени, освен ако нашето разрешение се възприеме. Недейте счита нито за минута, че ние сме унили. Напротив. Със сигурността за една решителна победа, ние ще продължим бодро нашата борба."

Публ. във в. "Македонска трибуна", г. 8, бр. 409, Индиана, Индианаполис, 20 декември 1934 г., с. 1 и в Ив. Михайлов, Легендата възкръсва. Съст. Ц. Билярски. С., 2004, с. 237-239.